

çevirisiyle birlikte neşredilmiştir (M. Saim Yeprem, *Mâtürîdî'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi*, İstanbul 1989, 2000). 9. *Kâ'ide fi'l-cerh ve't-ta'dîl ve kâ'ide fi'l-mü'errihîn* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut 1388/1968, 1400/1980, 1402/1982; Kahire 1398/1978, 1404/1984).

Sübkî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *et-Tevşîh 'ale't-Tenbîh ve'l-Minhâc ve't-Taşhîh* (Nevevî'nin *Taşhîhu't-Tenbîh* adlı eseri üzerine yazılmış olup *Tevşîhu't-Taşhîh* adıyla da anılır), *Tersîhu't-Tevşîh fi tercihi't-taşhîh* (babasının *Tevşîhu't-taşhîh fi şerhi'l-Minhâc* adlı eserinin tekmilesidir), *Tercîhu Taşhîhi'l-hilâf* (Nevevî'nin fıkıh eserlerindeki hataları düzelteren recez tarzında yazılmış 1600 beyitlik bir eserdir), *Kavâ'idü'd-dîn ve 'umdetü'l-muvahhidîn, el-Kaşidetü'n-nûniyye fi'l-'akîde, Kaşide ma'a elgâz fi 'ilmi'n-naḥv, Şalâtü's-şüfiyye, et-Ta'likâ fi uşûli'l-fıkh, Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti's-suğrâ, Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-vüştâ, Evḍaḥu'l-mesâlik fi'l-menâsik* (eserlerinin bir listesi ve yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 108-110; *Suppl.*, II, 105-107; İbn Sa'd el-Makdisî, neşredenin girişi, s. 50-54).

Sübkî çeşitli yönleriyle modern dönem çalışmalarına konu olmuştur: Muhammed Abdülmün'im Ali Mütewellî, *İctihâdâtü İbni's-Sübkî ve mülâhazâtühü 'alâ mâ sebaḳa bihî min mebâhişi'l-mecâzi'l-mürsel* (baskı yeri yok, 1997); Abdurrahman en-Nahlâvî, *el-İşlâhu't-terbevî ve'l-ictimâ'î ve's-siyâsî min hilâli'l-mebâdi' ve'l-itticâhâtü't-terbeviyye 'inde't-Tâc es-Sübkî: Dirâse terbeviyye tahlîliyye mevzû'iyye* (Beyrut-Dimaşk 1988); Hasan Sâlih, "en-Nazar fi't-terbiye 'inde's-Sübkî" (*el-Fikrû'l-'Arabî*, III/21 [Trablus 1981], s. 114-121).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâceddin es-Sübkî, *Men'ü'l-mevânî 'an Cem'i'l-cevâmi' fi uşûli'l-fıkh* (nşr. Saîd b. Ali Muhammed el-Humeyrî), Beyrut 1420/1999, neşredenin girişi, s. 15-64; İbn Sa'd el-Makdisî, *Mu'cemü's-yûḥî't-Tâc es-Sübkî* (nşr. Hasan b. Muhammed Âyt Bel'îd), Beyrut 1425/2004, neşredenin girişi, s. 27-66, 89-138; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire, ts. (Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), II, 177-179; İbn Hacer, *ed-Düerü'l-kâmine*, II, 425-428; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 37-38; *Keşfü'z-zunûn*, I, 399, 507, 595-597; II, 1099-1101, 1855, 1869; Serkis, *Mu'cem*, I, 1002-1004; Brockelmann, *GAL*, II, 108-110; *Suppl.*, II, 105-107; M. Sâdik Hüseyin, *el-Beytû's-Sübkî*, Kahire 1948, s. 13-16; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'errihine'd-Dimaşkiyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 199-202; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 419; II, 907, 1037-1038; Abdurrahman en-Nahlâvî, "et-

Tâcû's-Sübkî: İhtimâmâtühü't-terbeviyye", *Min a'lâmi't-terbiyeti'l-'Arabiiyyeti'l-İslâmiyye*, Riyad 1409/1989, s. 89-119; Şâkir Mustafa, *et-Târihu'l-'Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1993, IV, 81-83; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-şûrûḥ ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, I, 654; II, 758-769, 1211; III, 1583, 1911, 1935, 2058; *Mu'cemü'l-maḥtûḥâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâṭûlî* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], II, 868-869.

BİLAL AYBAKAN

İtikadî Görüşleri. Fakih olarak yetişip kadılık görevi sebebiyle pratik konularla yoğun biçimde ilgilenen Tâceddin es-Sübkî, *es-Seyfû'l-meşhûr* ve *el-Kaşidetü'n-nûniyye* adlı eserlerinde inanç konularıyla da meşgul olmuştur. Diğer eserleri dikkate alındığında Sübkî'nin bir Eş'arî / Şâfiî savunucusu olduğu görülür. *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* adlı eserine iman meselesiyle başlaması ve bu konuda Eş'arîler'in bid'at fırkalarından farkını göstermeye çalışması, ayrıca özellikle Selçuklular döneminde Hanefîler'le Eş'arîler ve Hanbelîler'le Eş'arîler arasında cereyan eden tartışmalara Eş'ariyye lehinde savunmacı bir yaklaşım içinde yer ayırması onun bu yönünü ortaya koyar. *es-Seyfû'l-meşhûr* adlı akaid şerhi de bu noktadan bakıldığında Hanefî kamuoyuna ve yöneticilerine karşı bir Eş'arî mezhebi müdafaası olarak değerlendirilebilir. Eserin başında yer alan, "Biz Eş'arî topluluğunun akidesi Hanefî topluluğunun akidesidir" şeklindeki ifadesi de bu yaklaşımını destekler mahiyettedir. Onun her ihtilâflı meselede Eş'arîler'in haklılığına vurgu yapması ve mensubiyetini sürekli dile getirmesi ayrıca kaydedilmelidir. Bu açıdan Sübkî'nin *es-Seyfû'l-meşhûr* ve *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* adlı eserleri, Kuşeyrî'nin *Şikâyetü Ehli's-sünne* ve İbn Asâkir'in *Tebyînü kezîbi'l-müfterî* adlı eserleriyle benzerlik gösterir.

Öte yandan Tâceddin es-Sübkî'nin Mâtürîdîliği bir mezhep niteliğinde görmemesi, Eş'arîliğin karşısına itikadî mezhep olarak Hanefîliği koyması ve Hanefîler'le Eş'arîler arasında ihtilâflı olan hususları öne çıkarması dikkat çekicidir (*es-Seyfû'l-meşhûr*, s. 23, 27, 41, 43). Bu doğrultuda bilgi elde etme yolları, âlemin hudûsu, Allah'ın sıfatları, peygamberlik, âhiret ve melek inancı gibi temel konularda geleneksel bilgileri zikretmekle yetinir. Buna karşılık Hanefîler'le Eş'arîler'in ihtilâf ettiği tâli hususlarda eserlerinde hem titizlik hem de konunun hacminde genişleme görülür. Ancak müellif ihtilâflı meseleleri tekvîn-mükevven, mushaflarda yazılı lafızların Allah'ın kelâmı olup olmaması, kesb, tekli'f-i mâ lâ yutâk, mukallidin imanı ve imanda

istisna gibi meselelerle sınırlı tutar. *el-Kaşidetü'n-nûniyye*'sinde de Hanefîler'le Eş'arîler arasında altı meselede ihtilâf bulunduğunu, Tahâvî'nin akîde risâlesi söz konusu olduğunda ise bunun üç meseleye indiğini söyler (*Tabakât*, II, 267). Halbuki Abdurrahim Şeyhzâde bu iki mezhep arasındaki ihtilâfları kırk (*Naẓmü'l-ferâ'id*, s. 3-59), Beyâzîzâde Ahmed Efendi elli (*İşârâtü'l-merâm*, s. 53-56) ve Mütercim Âsım Efendi yetmiş üç (*Merahu'l-meâlî*, s. 15-18) olarak tesbit eder.

Tekvîn-mükevven meselesini ilk ihtilâf konusu diye gören Sübkî, Eş'arîler'in fiilî sıfatları hâdis saydıklarını, bu sebeple yaratmak, rızık vermek, adaletli olmak gibi fiillerden dolayı Allah'ın hâlik, râzık ve âdil sıfatlarını da yaratılmış (hâdis) kabul ettiklerini söyler. Hanefîler, her ne kadar Allah'ın âlemi ve içindekileri belli bir zaman diliminde yarattığı görüşünde olsalar da ezelde O'nun kemal mertebesinde hâlik olduğunu kabul eder. Nitekim bir kâtip fiilen yazı yazmasa bile bu sıfatın sahibi olarak görülür. İki tarafı uzlaştırmaya çalışan Sübkî'ye göre tekvîn sıfatı kudret dahilinde mükevvenle birlikte düşünüldüğünde hâdis olur. Ancak yaratmada müessir sıfat şeklinde düşünülürse bu kudretin kendisidir, artık onun kadîm oluşunda ihtilâf yoktur. Allah'ın hâlik isminin mecazi veya hakiki olması ise kelâmın konusu değil bir dil bilimi problemidir (*es-Seyfû'l-meşhûr*, s. 23-25).

Eş'arî'nin, "Mushaflarda yazılı lafızlar Allah'ın kelâmı değil onu ifade eden ibarelerdir" şeklindeki telakkisi Sübkî'nin zikrettiği ikinci ihtilâftır. Ona göre Eş'arî böyle bir görüş ileri sürmemiştir. Mezhebin önemli isimlerinden Bâkîllânî'nin ifadesi, "Allah'ın ezeli kelâmı dillerimizde okunan, zihinlerimizde ezberlenen, kulaklarımızda duyulan ve mushaflarda yazılandır; ancak ilâhî kelâm bunların hiçbirine hulûl etmez; okuyan ve okunanlar mahlûktur" şeklindedir. Esasen Ebû Hanîfe'nin kanaati de bu doğrultudadır (*a.g.e.*, s. 26-27). İnsanın iradesi konusunda Ebû Hanîfe'nin Mu'tezile ile Cebriyye arasında orta yolu ifade eden görüşü Sübkî'ye göre Eş'arî'nin kesb anlayışı ile uyusmaktadır. İki mezhep arasındaki farklılık, Hanefîler'in insanın iradesini hayrı da şerri de kapsayacak biçimde görmelerine karşılık Eş'arîler'in iradenin tek yönlü işlediğini kabul etmeleridir. Hanefîler'e göre kul tercihine bağlı olarak, Eş'arîler'e göre ise fiilin elinde gerçekleşmesi yani kesbi sebebiyle sevabı veya cezayı hak eder. Sübkî bu durumda bile aradaki ihtilâfın lafzî olmaktan öte bir

anlam ifade etmediğini düşünür. Lafzî olan ihtilâf da Eş'arîler'in kesb dediklerine Hanefîler'in ihtiyâr demeleridir. Her iki mezhep, Mu'tezile'nin aksine kudretin fiilden önce değil fiille birlikte olmasını öngörmesi yönüyle hem i'tizâl hem de cebr telakkisinden uzak bir anlayışa sahiptir. Konuyla bağlantılı olan tekli'f-i mâ lâ yutâk meselesi de Sübkî'ye göre bir tartışma zeminini oluşturmaz. Çünkü Eş'arîler bunun vuku bulmasını değil aklen câiz olmasını ileri sürerler. Nitekim, "Allah kula ancak gücünün yettiğini yükler" meâlindeki âyet de (el-Bakara 2/286) vuku bulmamaya delâlet eder (a.g.e., s. 30-33).

Mukallidin imanı meselesinde iki mezhep arasındaki ihtilâf da lafzî olmaktan öteye geçmez. Kuşeyrî'nin açıklamalarını delil gösteren Sübkî'ye göre Eş'arî bilgisiz kimsenin kurtuluşa erdiğine, kâfirin ise helâk olduğuna hükmetmiştir. Onun Allah'ı delile dayanmak suretiyle bilmekten kastı icmâlî olarak bilmek ve iman etmekten ibarettir. Sübkî'nin temas ettiği son ihtilâf konusu imanda "istisna" (İnşallah minimum) meselesidir. Ona göre tarafların konuya farklı açılardan bakmaları zâhirî bir fikir ayrılığına götürmüştür. Eş'arîler "inşallah" derken o ânı değil gelecekteki veya son nefesteki hali göz önüne alırken Hanefîler içinde bulunulan zamanı hesaba katmışlardır. Dolayısıyla aradaki ihtilâf yine şeklidir (a.g.e., s. 40-44; *Tabakât*, II, 265). Ancak Hanefîler'in imanda şüphe içinde bulunmayı ima edecek söz ve beyandan kaçınma konusundaki titizliklerini Sübkî'nin dikkate almadığı görülmektedir.

Tâceddin es-Sübkî'nin itikadî meselelere yaklaşımı değerlendirildiğinde onun bu alanda kendine özgü bir kanaatten ziyade uzlaştırıcılığın söz etmek gerekir. Zaten Sübkî önceki kelâmcıların görüşlerinin yeterli olduğu, bu alanda yeni bir çalışma yapmaya gerek kalmadığı kanaatindeydi. Onun geniş yer ayırdığı isim-müsemma bahsini (es-Seyfû'l-meşhûr, s. 17-20) Gazzâlî'nin *el-Mağşadü'l-esnâ* adlı eserinden özetlemesi bu tesbiti doğrular mahiyettedir. Bununla birlikte babasından tevarüs ettiği hadisçiliğinin etkisiyle bazı itikadî meselelerde delil olarak kullanılan hadislerin zayıf veya uydurma olduğunu belirlemesi bu alana yapılmış bir katkı diye değerlendirilebilir. Ona göre namazı kasten terkeden kimsenin kâfir olduğu şeklindeki hadis garîb veya münkerdir. "Allah'ın zâtı hakkında fikir yürütmeyin, O'nun yarattıklarını düşünüp inceleyin" meâlindeki ifade de (Aclûnî, I, 356-357) hadis değil İbn Abbas'ın sözüdür (es-Seyfû'l-meş-

hûr, s. 46-47, 50, 55). Ayrıca şerhettiği akaid risâlesinin Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye nisbeti konusunda yer yer şüphelerini dile getirmesi onun tenkitçi yönüne bir işaret sayılmaktadır (a.g.e., s. 40, 45).

Ehl-i sünnet dışındaki fırkalar, ayrıca felsefe söz konusu olduğunda Sübkî'nin uzlaşmaz bir yaklaşım ortaya koymasına dik-katî çekmektedir. Meselâ alanında önemli bir eser olarak gördüğü Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ını bid'at unsurları içerdiği gerekçesiyle eleştirir (*Mu'idü'n-ni'âm*, s. 66). Fârâbî ve İbn Sînâ'yı filozof (hakîm), düşüncelerini de İslâmî hikmet diye görmeyen Sübkî onları ve takipçilerini sefih, felsefelerini de bâtıl ve cehâlet ürünü sayar. Ona göre dönemindeki bazı kelâmcıların felsefe ve mantıkla meşgul olmaları da son derece yanlıştır. Kelâmî felsefenin mezcilmesine yönelik çaba ise müslümanlara verilecek en büyük zarardır. Bu yanlış ve zararlı işin baş sorumlusu Nasîrüddîn-i Tûsî'dir. Bâkılânî, Ebû İshâk el-İsferrâynî ve Cüveynî'nin eserleri kelâm konusunda çalışmak isteyenler için yeterlidir. Bu arada Gazzâlî ve Fahreddin er-Râzî'nin felsefe ile ilgilenmelerinin bu konuda önemli rol oynadığının hatırlatılması üzerine Sübkî'nin onları savunmaya geçtiği görülmektedir. Ona göre bu iki imam sadece felsefe ile ilgilenmemiş, diğer bütün ilimleri de öğrenmiştir. Onların bu öğrenimdeki gayeleri İslâm itikadını bozuk fikir ve inançlara karşı korumak, hak ve hakikati desteklemektir. Bu amaçlarından dolayı hata etmiş olsalar bile sevap kazanmışlardır (a.g.e., s. 64-65). Bununla birlikte Sübkî'nin bazı çekincelerle Ehl-i bid'at'ın mümin olduğunu ve cennete gireceğini söylemesi nisbeten yumuşak bir tavır olarak değerlendirilmelidir (es-Seyfû'l-meşhûr, s. 53; *Tabakât*, I, 48; II, 269).

BİBLİYOGRAFYA :

Sübkî, *Tabakât*, I, 48; II, 262-269; a.mlf., es-Seyfû'l-meşhûr fî şerhi 'akidetü Ebî Mansûr (nşr. M. Saim Yeprem, *Mâtürîdî'nin Akide Risâlesi ve Şerhi* içinde), İstanbul 2000, tür.yer.; a.mlf., *Mu'idü'n-ni'âm ve mübidü'n-nikâm*, Beyrut 1407/1986, s. 64-66; Şemseddin İbn Abdülhâdî, *eş-Şârimü'l-münekkî fî'r-red 'ale's-Sübkî* (nşr. Ebû Abdurrahman es-Selefî), Beyrut 1412/1992, tür.yer.; Abdurrahim Şeyhzâde, *Nazmü'l-ferâ'id*, Kahire 1317, s. 3-59; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-merâm min 'ibârâtü'l-İlmâm* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî), İstanbul, ts. (Dârü'l-kütübü'l-İslâmiyye), s. 53-56; Aclûnî, *Keşfü'l-hâfâ* (nşr. Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc Ahmed), Beyrut 1405/1985, I, 356-357; Mütercim Âsim Efendi, *Merahu'l-meâlî fî şerhi'l-Emâlî*, İstanbul 1304, s. 15-18; H. Laoust, "La survie de Gazali d'après Subki", *BEO*, XXV (1972), s. 153-172; J. Schacht - [C. E. Bosworth], "al-Subki, Tadj al-Din", *IEP* (Ing.), IX, 744-745.

SÜBKÎ, Takıyyüddin

(تقي الدين السبكي)

Ebû'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfî
b. Alî b. Temmâm es-Sübkî
(ö. 756/1355)

Şâfiî âlimi, müctehid.

3 Safer 683 (21 Nisan 1284) tarihinde Nil deltasının güneybatısında yer alan Menûfiye köylerinden Sübkülabî'de doğdu. Babasının biyografisine geniş yer veren oğlu Tâceddin es-Sübkî onun öğrencilik yıllarını ayrıntılı biçimde anlatır. İlk eğitimini babasından ve diğer bazı âlimlerden aldıktan sonra babasıyla birlikte Kahire'ye gitti, daha önce ezberlediği eserleri buradaki hocalara arzetti. İbn Bintü Eaz, İbn Dakikül'îd, Ca'berî, Necmeddin İbnü'r-Rif'a, Alemüddin el-İrâkî, Takıyyüddin İbnü's-Sâ-iğ, Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Ebû Hayyân el-Endelûsî ve İbn Atâullah el-İskenderî gibi âlimlerden fıkıh, usul, kelâm, mantık, nahiv, lugat, tefsir, kıraat, hadis ve tasavvuf dersleri alarak kendini yetiştirdi. Hadis tahsili için çeşitli yerlere seyahatlerde bulundu. Pek çok hocası Sübkî'nin ilmini takdir etmiş ve onun çeşitli alanlarda yetişen seçkin bir âlim olduğunu belirtmiştir.

706'da (1306) Dimaşk'a giden Sübkî bir yıl sonra Kahire'ye döndü ve kendini telif, fetva ve tadrîs faaliyetlerine verdi. 716'da (1316) hacca gitti. Mısır'da Şâfiî mezhebinin önderi haline gelen Sübkî'ye her taraftan fetva sorulmaya başlandı. 719-727 (1319-1327) yılları arasındaki dönem dışında İbn Tolun Camii meşihatlığı görevini 739'a (1338) kadar sürdürdü. Aynı yıl Sultan Muhammed b. Kalavun tarafından Hatîb el-Kazvî'nin vefatıyla boşalan Dimaşk kâdilkudatlığına tayin edildi. Emviyye Camii hatipliğini de uzun süre yürüten Sübkî, 742'de (1341) Yûsuf el-Mizzî'nin vefatı üzerine Eşrefiyye Dârülhadisi meşihatlığına, 745'te (1344) Şemseddin İbnü'n-Nakîb'in vefatıyla boşalan eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye Medresesi müderrisliğine getirildi. Ayrıca Gazzâlîyye, el-Âdiliyyetü'l-kübrâ, Atabekiyye, Mesrûriyye gibi medreselerde müderrislik yaptı. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Şehâbeddin Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, Cemâleddin el-İsnevî, Alâeddin es-Safedî, Halîl b. Keykel-dî el-Alâî, Zeynüddin el-İrâkî, Ebû'l-Mehâsin el-Hüseynî, Firûzâbâdî, amcasının oğlu İbn Abdülber es-Sübkî, Hâlid b. İsâ el-